

بازخوانی گفتمان تقریب در اندیشه سیاسی امام خمینی ره و مقام معظم رهبری

حسن عبدی پور*

چکیده

پیشگیری از چالش‌های مذهبی یکی از مهم‌ترین وظایف و مسئولیت‌های روحانیت شیعه محسوب می‌گردد. از جمله ویژگی‌های تفکر کلان‌نگر راهبردی امام خمینی ره و مقام معظم رهبری، توجه به امت اسلامی به عنوان مجموعه‌ای اثرگذار و کارآمد در جهان پر تلاطم در قرن اخیر بود. این مقاله گذشت سه دهه از پیروزی انقلاب اسلامی را فرصتی مناسب برای بررسی کالبدشکافی و آسیب‌شناسی وحدت مذاهب دانسته و بر این باور است که این مهم به یک هم‌اندیشی و برنامه‌ریزی جامع و راهبردی نیازمند است. بدین منظور به بازخوانی اندیشه سیاسی امام و مقام معظم رهبری در این خصوص پرداخته است و رهکارهایی را از آنها استخراج کرده است.

واژگان کلیدی

امام خمینی ره، وحدت مذهبی، روحانیت، فرهنگ سازی و نگرش سیستمی.

مقدمه

پیشگیری از چالش‌های مذهبی یکی از مهم‌ترین وظایف و مسئولیت‌های روحانیت است و از ویژگی‌های تفکر کلان‌نگر راهبردی حضرت امام توجه به امت اسلامی به عنوان مجموعه‌ای

اثرگذار و کارآمد در جهان پر تلاطم در قرن اخیر بود. در این نگاه مجموعه مذاهب اسلامی در عین حفظ وجوه افتراق با شناسایی و تقویت نقاط اشتراک مذهبی و ایجاد همبستگی‌های استراتژیکی به عنوان یک قطب اثرگذار بر تحولات و تعاملات جهانی مطرح و از آسیب‌پذیری کمتری در قبال تهدیدات و تحولات قدرتمندان جهان برخوردارند.

انسجام اسلامی در شکل‌گیری سامانه سیاسی و اداره آن امری مسلم و اجتناب‌ناپذیر است و اساساً بدون اتحاد ملی و انسجام اسلامی، امکان توسعه، رشد و تعالی یک کشور امکان‌پذیر نیست. از بُعد اجتماعی نیز وحدت و همبستگی عمومی نقش بسزایی در تثبیت هر نظام اجتماعی دارد؛ چراکه جوامع بشری تنها در سایه همبستگی اجتماعی است که می‌توانند به روابط و تعاملات روزمره زندگی خویش پردازند، زبان یکدیگر را درک کنند، واکنش‌های دیگران را پیش‌بینی نمایند و برای آینده زندگی خود برنامه داشته باشند. از این رو، می‌توان گفت به هر میزان انسجام اجتماعی، وحدت و همبستگی ملی و علاقه‌مندی ملتی در مسیر حرکت به سوی اهداف مورد نظر یک نظام، یعنی توسعه پایدار، مشابه و همگرایانه باشد، چنین ملتی به راحتی وسیع‌تر از حد انتظار به اهداف و آرمان‌های متعالی و چشم‌اندازهای بلندمدت ترسیم شده از سوی رهبران خود خواهند رسید. در تاریخ پر فراز و نشیب اسلام، تفرقه بین مذاهب و ملل اسلامی، از مسائل پیچیده و بنیان‌کن جوامع اسلامی بوده است که خسارت‌های مادی و معنوی جبران‌ناپذیری بر پیکر امت واحد، اسلامی وارد ساخته است. این زخم خونین در چهره زیبای امت اسلامی از دید مصلحان اسلامی همچون حضرت امام علیه السلام و مقام معظم رهبری پنهان‌نمانده و نگرانی آنان را برانگیخته است. این مقاله درصدد است آرمان وحدت ملی و انسجام اسلامی از منظر امام علیه السلام و مقام معظم رهبری را تبیین کند.

بررسی مفاهیم

۱. وحدت^۱

در زبان فارسی یکی بودن، یگانه بودن، یگانگی، اشتراک گروهی در یک مراسم و مقصد معنا شده است. (معین، ۱۳۶۳: ۴ / ۴۹۸۸) اندیشه وحدت از دیدگاه امام خمینی علیه السلام وسیله و ابزار اصلی نفی سبیل و سلطه غیر مسلمان بر امت اسلامی بوده و وحدت، رمز پیروزی و بقای

1. Unity.

امت اسلامی است. (امام خمینی، ۱۳۸۷: ۸)

۲. همبستگی اجتماعی

همبستگی اجتماعی از جمله مفاهیم کلیدی در مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناسی است که در زبان لاتین معادل «social solidarity» به کار رفته است. به زبان جامعه‌شناسی، همبستگی پدیده‌ای را می‌رساند که بر پایه آن در سطح یک گروه یا یک جامعه، اعضا به یکدیگر وابسته‌اند و به طور متقابل نیازمند یکدیگر هستند. (بیرو، ۱۳۷۰: ۴۰۰)

از ویژگی‌های تفکر کلان‌نگر و راهبردی حضرت امام علیه السلام، توجه به امت اسلامی به عنوان مجموعه‌ای کارآمد و فعال و اثرگذار در جهان پرتلاطم دو قرن اخیر بود. در این نگاه، مجموعه مذاهب اسلامی در عین حفظ وجوه افتراق با شناسایی و تقویت نقاط اشتراک مذهبی و ایجاد همبستگی‌های استراتژیکی، به عنوان یک قطب اثرگذار بر تحولات و تعاملات جهانی مطرح بوده و نیز از آسیب‌پذیری کمتری در قبال تهدیدات و تحولات قدرتمداران جهان برخوردار می‌باشند.

در تفکر حضرت امام علیه السلام، در عین تأکید و اهتمام بر اصول و مبانی شیعه که حتی در وصیت‌نامه سیاسی الهی ایشان نیز آمده است، وحدت، از عناصر رئیسی و رکنی مقاومت دنیای اسلامی در برابر هجوم فکری، فرهنگی، اقتصادی و نظامی قدرت‌های مسلط بوده و تنها راه برون‌رفت دنیای اسلام از مشکلات کنونی را ید واحد بوده آنان در برابر استثمار و استیلای فرهنگی و نظامی غرب معرفی کرده‌اند.

حتی با بررسی این تفکر در محدوده جغرافیایی کشور ایران، روشن می‌گردد که حضرت امام با طرح استراتژی وحدت بین شیعه و سنی، نه تنها دشمنان را در یکی از نقاط آسیب‌پذیر که می‌توانست دستمایه دشمنان برای توقف یا کند کردن حرکت انقلاب گردد، خلع ید کرد، بلکه با استفاده از پتانسیل بسیار زیادی که از این اتحاد و همبستگی ایجاد شد، به حرکت انقلابی و الهی خویش سرعت بخشید و همواره در استمرار نهضت و انقلاب اسلامی به عنوان یک مسئله استراتژیک، مردم و مسئولان را به آن توجه داد.

اما اینک بعد از ربع قرن از پیروزی انقلاب اسلامی باید فرصتی را فراهم کرد تا ثمرات وحدت در کشور مورد توجه، بررسی، کالبدشکافی و آسیب‌شناسی قرار گیرد. این مهم قطعاً

نیاز به یک هم‌اندیشی و برنامه‌ریزی دقیق دارد. اما در نگاهی گذرا و سطحی می‌توان گفت که به دلایلی که به برخی از آنها در این مختصر اشاره خواهد شد، نه تنها آرمان بزرگ سیاسی الهی حضرت امام علیه السلام در کلان جهان اسلامی تحقق نیافت، بلکه در کشور ایران نیز دستخوش برخی آفات و اهمال‌هایی گردید که در پاره‌ای موارد موجب شد این مقوله مهم فراموش و بی‌اثر گردد؛ و گاه‌ها در خلاف جهت و حرکت امام علیه السلام سوق داده شود که البته نقش تحریکی، تهییجی و هدایت‌گر دشمنان نیز در دامن زدن به اختلافات و تفرقه و تشتت‌ها را نباید نادیده گرفت.

در این بررسی کوتاه قصد داریم «علل و انگیزه‌های عدم توفیق موضوع استراتژیک وحدت بین شیعه و سنی» را به صورت خلاصه بررسی کرده و راهکارهایی را برای برون‌رفت از این وضعیت و رسیدن به وحدت مورد نظر امام علیه السلام در ابعاد سیاسی و اجتماعی آن پیشنهاد کنیم.

ضرورت وحدت با عنایت به تحولات امروزی جهان

با نگاهی اجمالی به تحولات منطقه می‌توان گفت، استراتژی در خاورمیانه و کشورهای اسلامی دنباله‌روی از همان سیاست تفرقه انداختن و حکومت کردن است؛ چراکه از آغاز نقشه حمله به عراق تا امروز، مفهوم کشور عراق به عنوان سرزمین تاریخی و اسلامی که یک ملت مسلمان به صورت یکپارچه در آن زندگی می‌کنند، از گفتمان دولتمردان آمریکایی و رسانه‌های آنان دور نگه داشته شده است و به رسم تاریخ استعماری یک قرن گذشته مردم و سرزمین عراق به سه گروه شیعه، سنی و کرد (یک تقسیم‌بندی غیرواقعی و غیرعقلانی) تقسیم شده‌اند. به این تقسیم‌بندی هویت جغرافیایی نیز داده می‌شود: کردها در شمال، شیعیان در جنوب و سنی‌ها در مرکز. این شیوه در بوسنی و هرزه‌گوین در قلب اروپا نیز تجربه شد (صرب‌ها، کروات‌ها و مسلمانان) و این، بیانگر نگاه استراتژیک و امید بسیار زیاد دنیای غرب به تفرقه و تشتت مسلمانان و جوامع اسلامی است.

با نگاه به تیتراهای صفحات اول مطبوعات امریکا در جریان اشغال عراق به نکات و هشدارهایی جدی برمی‌خوریم که نگرانی آنان را از اتحاد و همبستگی مسلمانان به ویژه سنی و شیعه نشان می‌دهد. باید با نگاهی دوباره به این فرصت تاریخی که برای مسلمانان فراهم است، تأکید بر اشتراکات مذهبی، وجهه همت اندیشمندان، کارگزاران و تأثیرگذاران حوزه

فرهنگ و تمدن قرار گیرد، تا این فرصت به تهدید تبدیل نشود.

ضرورت تأکید و اهتمام به این وحدت در کشور ما جای هیچ شبهه و سؤالی را باقی نمی‌گذارد. اتفاقات جدید خاورمیانه، فشارهای سیاسی غرب در انحراف و به بن‌بست رساندن انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی و... همه مؤید این نکته است که باید با اتکا به بینش و درایت امام، راه‌های عملی (و نه شعاری) وحدت بیشتر مذاهب اسلامی در داخل کشور پیگیری و عملیاتی شود.

ضرورت وحدت از دیدگاه امام خمینی علیه السلام

حضرت امام علیه السلام پیامدهای تفرقه را به خوبی شناخته بود و می‌دانست که تفرقه در میان ملل اسلامی در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی تأثیرات منفی بسیاری بر جای گذاشته است که رفع آنها بسیار مشکل است و نیاز به زمان زیادی دارد و تنها راه جلوگیری از صدمات ناشی از این تفرقه، وحدت، برادری و انسجام ملی و اسلامی است که باید حول محور اسلام و تعالیم حیات‌بخش آن صورت گیرد. اولین ضرورت وحدت از منظر امام علیه السلام، قیام در راه خدا بود تا جامعه بشری به طور کلی اصلاح گردد. (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۱ / ۳) در این راستا بایستی، عدالت در جهان گسترش یابد (امام خمینی، ۱۳۸۷: ۸) و مسلمین جهان به رشد سیاسی کافی برسند (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۱ / ۱۷۵) و بازگشت به فرهنگ خودی و خودباوری و سعی در خودکفایی از غرب نهراسند (همان: ۱۱ / ۱۸۶) و در برابر قدرت‌ها ایستادگی کنند. (همان: ۱۵ / ۱۲۵)

حضرت امام علیه السلام برای تحقق وحدت ملی و انسجام اسلامی از امکانات موجود بهره می‌جست و حتی امکانات جدیدی را فراهم می‌کرد. یکی از این امکانات مسئله فلسطین و اشغال آن توسط رژیم اشغالگر قدس، یعنی اسرائیل بود که ایده تشکیل «اسرائیل بزرگ، یعنی از نیل تا فرات» (همان: ۱۸ / ۱۰۱) را در سر داشت و برای تحقق این ایده خود به کشورهای اسلامی تجاوز می‌کرد. امام علیه السلام برای مقابله با خوی تجاوزگری اسرائیل و محو آن از صحنه روزگار، آخرین جمعه ماه مبارک رمضان را به عنوان روز جهانی قدس اعلام نمود تا همه مسلمانان در یک روز علیه اسرائیل به حرکت و خروش در آیند. ایشان می‌فرماید:

روز قدس، روز اسلام و روزی است که باید ما تمام قوای خودمان را مجهز کنیم و مسلمین از آن انزوایی که آنها را کشانده بودند خارج شوند و با تمام قدرت و قوت در مقابل اجانب بایستند و ما در مقابل اجانب ایستاده‌ایم. (همان: ۸ / ۲۳۴ - ۲۳۳)

مراسم سالانه حج ابراهیمی علیه السلام از دیگر امکاناتی بود که حضرت امام علیه السلام برای تحقق وحدت اسلامی ملل از آن بهره گرفت و مراسم برائت از مشرکین را که می‌رفت به حافظه تاریخ و فراموشی ابدی سپرده شود دوباره احیا کرد و فرمود: «مکه معظمه و مشاهد مشرفه آینه حوادث بزرگ نهضت انبیاء اسلام و رسالت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است». (همان: ۲۰ / ۱۳۲)

۱. انگیزه وحدت

حضرت امام خمینی علیه السلام در آرمان وحدت اسلامی خود انگیزه‌های گوناگونی داشت که الهام گرفته از مکتب ناب محمد صلی الله علیه و آله بود. امام علیه السلام تفاوت‌های اصولی میان حکومت‌های مادی با حکومت اسلامی را بدین صورت بیان می‌کنند که حکومت‌های غیر الهی فقط در پی تحقق و حفظ نظم کشور خود بوده و حداکثر کاری که انجام می‌دهند این است که نگذارند کسی به دیگری ظلم و تعدی بکند، در حالی که اسلام و حکومت‌های الهی برای هر مسئله احکام خاص خود را دارد. (همان: ۱ / ۲۳۵ - ۲۳۴) یکی از این مسائل مهم دفاع از کیان اسلام است که به وحدت مسلمین بستگی دارد: «از امور مهمه‌ای که بر همه واجب است دفاع از اسلام، دفاع از جمهوری اسلامی است». (همان: ۲۰ / ۱۳)

مسئله وحدت برای حفظ کیان اسلامی امری حیاتی است، از طرف دیگر تفرقه امر منکری است که باید از آن جلوگیری شود؛ زیرا امر به معروف و نهی از منکر از واجبات الهی است. انگیزه دیگر امام علیه السلام انسان‌سازی است تا در سایه وجود انسان‌های کامل، عدالت نیز گسترش یابد و زمینه‌های آسیب‌پذیری جوامع اسلامی از بین برود. در غیر این صورت آسیب‌پذیری آنان حتمی است؛ زیرا: «... آن روز آسیب به ما می‌رسد که از باطن بگندیم. افراد باطنشان بگندد و این گند هم سرایت کند و یک دسته‌ای را از بین ببرد و متعفن کند». (همان: ۱۷ / ۹۸)

انگیزه دیگر، تأمین استقلال و آزادی و حفاظت از آن و شرافت انسانی مسلمانان می‌باشد. امام علیه السلام می‌فرماید:

... اگر ما تسلیم آمریکا و ابرقدرت‌ها می‌شدیم، ممکن بود امنیت و رفاه ظاهری درست

می‌شد ... ولی مسلماً استقلال و آزادی و شرافتمان از بین می‌رفت ... (همان: ۱۷ / ۵۱)

دیگر انگیزه امام علیه السلام در آرمان وحدت ملی و انسجام اسلامی حل معضلات کشورهای اسلامی و مسلمین جهان است، لذا امام علیه السلام همه آنها را به وحدت فرامی‌خواند و برقراری روابط دوستانه بین آنها را توصیه می‌کند. (همان: ۱۹ / ۷۴ - ۷۳) اما امام علیه السلام به این نکته واقف است که هر هدف بزرگ دارای اشکالات و گرفتاری‌های بزرگ نیز هست. (همان: ۱۶ / ۴۷) مسئله وحدت ملی و انسجام ملل اسلامی نیز اهداف بزرگی است که موانع بزرگی در سر راه آن قرار دارد. ولی با عنایت به اینکه فطرت و سرشت انسان و هستی بر وحدت استوار شده است و همه هستی به سوی هدف واحدی رهسپار است، «با صبر و تحمل انقلابی» (همان: ۴۷) به پیش می‌رویم تا «عدل الهی و اسلام عزیز» (همان) را در جهان گسترش دهیم.

۲. دامنه گسترده وحدت

وحدت مورد نظر امام علیه السلام دارای دامنه وسیعی است و از ملت ایران تا کلیه مسلمین جهان و مستضعفان عالم و حتی انسان‌های روی زمین را شامل می‌شود. بنابراین امام علیه السلام به همه آنها توصیه می‌کند که با الگوگیری از انقلاب اسلامی ایران خود را بیابند و اعتماد به نفس پیدا کنند. (همان: ۱۷ / ۶۵) بعد از مردم مسلمان ایران، این وظیفه امت اسلامی است که در ایجاد وحدت ملی و انسجام اسلامی بکوشند: «امت‌ها خودشان باید امت واحد باشند، مجتمع باشند، خودشان را از هم جدا ندانند، مرزها را اسباب جدایی قلب‌ها ندانند». (همان: ۵ / ۲۶۲)

علاوه بر امت اسلامی، روحانیون هر دینی نیز وظیفه دارند برای تحقق آرمان‌های انبیاء که وحدت، یکی از مهم‌ترین آنها است اقدام نمایند: «روحانیون مسیح، روحانیون مسلم، روحانیون یهود و ... در مرتبه اول واقعدند برای تحقق دادن به آرمان انبیاء که همان وحی الهی است ...». (همان: ۱۱ / ۹۲)

همچنین علماء و روشنفکران کشورهای اسلامی وظیفه دارند در ایجاد وحدت اسلامی کوشش کنند که تنها راه پیروزی و بقای آنها است. (همان: ۱۸ / ۲۳۶)

بالاخره حجاج بیت‌الله‌الحرام وظیفه دارند در مناسک حج ابراهیمی زمینه‌ساز وحدت اسلامی باشند و با برپایی مراسم برائت از مشرکین، وحدت عینی مسلمانان جهان را به رخ ابرقدرت‌ها بکشند.

۳. اهداف وحدت

امام خمینی علیه السلام در آرمان وحدت ملی و انسجام اسلامی خود اهدافی را دنبال می‌کرد که می‌توان آنها را با چند معیار تقسیم‌بندی نمود که عبارتند از: اهداف داخلی، اهداف خارجی و اهداف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی. اهداف داخلی وحدت شامل این موارد است: آزادی و استقلال، (همان: ۱ / ۲۵۰) دفع ایادی اجانب (همان: ۲۵۰) و قطع کردن دست‌های خیانتکاران و جنایتکاران، (همان: ۲۵۰) عظمت و شرافت، (همان: ۱۵ / ۱۷۵) پیشبرد اهداف اسلام و تحقق همه جانبه اسلام در ایران، (همان: ۹ / ۴۸) استقرار دموکراسی صحیح نه دموکراسی غربی و شرقی فاسد، (همان: ۲۳۸) بقای انقلاب اسلامی، (همان: ۸) تحقق عدالت اجتماعی، (همان: ۹؛ همان: ۱۷ / ۷۷) بسط عدالت فردی و اجتماعی. (همان: ۹)

اهداف خارجی آرمان وحدت امام علیه السلام عبارتند از: ایجاد معرفت برای بشر، (همان: ۱۹ / ۱۴۳) برقراری صلح و آرمش در جهان، (همان: ۱۳ / ۱۱۶) پیاده کردن دموکراسی و آزادی حقیقی، (همان: ۸ / ۱۱۴) تحقق یک انقلاب عمیق عمومی در سراسر جهان در مقابل جهان‌خواران ضد بشریت، (همان: ۱۶ / ۱۱۳) بازیابی استقلال روحی و دور کردن احساس حقارت در مقابل حکومت‌های جور از خود، (همان: ۱ / ۱۶۲) استقلال تمامی جهان، (همان: ۱۶ / ۸۱) شکسته شدن سلطه جهان‌خواران بر ملت مستضعف جهان، (همان: ۱۴ / ۱۴۶) به دست آوردن حق تعیین سرنوشت توسط ملت‌ها و بیداری ملت‌ها، (همان: ۱۴۶) استقرار حکومت اسلام در همه اقطار عالم، (همان: ۶ / ۱۶۹) تشکیل امتی شکست‌ناپذیر و بنیانی مرصوص، (همان: ۲۰ / ۱۱۲ - ۱۱۱) ایجاد هویت اسلامی برای مسلمانان، (همان: ۲۳۴) رهایی از فقر علمی در جوامع اسلامی (همان: ۲۱ / ۱۹؛ همان: ۱۹ / ۴۳) رسیدگی به درد مسلمانان. (همان: ۱۹ / ۱۴۶)

۴. ثمرات وحدت

اندیشه وحدت و آرمان اتحاد ملی و انسجام اسلامی مسلمین ایران و جهان و مسلمین عالم ثمرات گوارایی در پی داشته و در صورت تحقق عمیق‌تر وحدت، پیامدهای بیشتری نیز خواهد داشت. انقلاب اسلامی نمونه عینی و ثمره وحدت ملت مسلمان ایران است.

در این انقلاب، «ملت ایران با جان و خون خود، اسلام را زنده کرد، تجدید حیات کرد برای اسلام و مسلمین، کوشش‌های قریب سیصد ساله استعمار و اجانب را خنثی کرد».

(همان: ۱ / ۱۲۱)

حضرت امام علیه السلام امیدوار است که انقلاب اسلامی و این: «پیروزی عظیم ... راهنمایی برای سایر ملل ستمدیده و تحت سلطه قرار گیرد و با اتحاد و همبستگی، شر همه سلطه‌گران و به‌خصوص آمریکا این دشمن بزرگ را از خود کوتاه نموده در تحت تعالیم مقدسه اسلام عظمت از دست رفته خود را باز یابد». (همان: ۱۹ / ۱۹۱)

بنابراین کوتاه کردن شر سلطه‌گران جهانی و باز یافتن عظمت از دست رفته از دیگر ثمرات وحدت اسلامی است. ثمره دیگر وحدت، سیادت و آقایی سران اسلامی است و تا هنگامی که در میان رؤسای دولت‌های اسلامی وحدت کلمه، (همان: ۶ / ۲۲۶) وجود نداشته باشد، سیادت نمی‌تواند بکنند. شاید فکر کنند، عمل کنند تا سیادت کنند و اگر این مطلب را انجام بدهند، سید دنیا خواهند شد. (همان: ۲ / ۱۵)

از نتایج بعدی وحدت، وحشت دشمنان اسلام و قدرت‌های جهانخوار شرق و غرب است؛ زیرا آنها از وحدت بیش از یک میلیارد مسلمان وحشت دارند و با تمام قوا مستقیماً و یا به دست عمال منحرف خود، به این اختلاف دامن می‌زنند تا بر مقدرات مسلمانان جهان مسلط و بر آنها حکومت نموده و ذخایر بی‌پایان آنها را چپاول نمایند، (همان: ۱۱ / ۲۷۲) اما با وحدت کلمه ملت مسلمان ایران و وقوع انقلاب اسلامی به رهبری امام علیه السلام یک کار بزرگ محیرالعقول دیگر واقع شد و آن اینکه دست آمریکا و دست انگلستان و شوروی و همه این‌ها از خزائن ما کوتاه شد. (همان: ۱۵ / ۲۷۲)

بالاخره از نتایج بسیار مهم دیگر وحدت این است که «یک ملتی اگر یک چیزی را خواست نمی‌شود تحمیلش کرد ... به یک ملت نمی‌شود چیزی را تحمیل کرد». (همان: ۱ / ۸۷)

۵. پیامدهای تفرقه

دشمنان کینه‌توز اسلام در طول تاریخ به منظور دستیابی به اهداف خود «وحدت ملی و انسجام اسلامی» را به عنوان مانعی جدی هدف قرار داده و به گروه گروه کردن مسلمانان پرداخته و با ایجاد اختلاف و دشمنی و دامن زدن به اختلافات جزئی و در پاره‌ای موارد با نفوذ عوامل خود تا جنگ و خونریزی و قتل و غارت را دنبال کردند. در سده‌های اخیر هم که استعمارگران هر مانعی را از پیش روی خود بر می‌داشتند، به قطعه قطعه کردن ممالک

اسلامی پرداخته و با طرح شعارهای فریبنده ملی‌گرایی و تقسیم مسلمانان به عرب، ترک، فارس و ... آنان را از یکدیگر جدا کرده، مرزهای کاذبی بین آنان ترسیم نمودند؛ شوکت و قدرت آنان را شکسته و با تکه تکه کردن آنان یکی پس از دیگری بر سرنوشتشان مسلط شده و حاکمان سر سپرده را بر گرده‌شان سوار کردند. حضرت امام علیه السلام معتقد است موج تفرقه و درگیری بین امت اسلامی و کشورهای اسلامی نتایج زیان‌باری را بر جهان اسلام تحمیل کرده است که جبران آنها به آسانی ممکن نخواهد بود که عبارتند از:

۱. تسلط اجانب بر مسلمین. (همان: ۵ / ۳۷)
۲. خروج از نور و ورود به ظلمات. (همان: ۶ / ۱۶۹)
۳. استعمار طبقه محروم و جلوگیری از پای‌بندی و عمل به تعالیم اسلام. (همان: ۱ / ۱۹۲)
۴. مرگ ذلت‌بار و اسارت شرق و غرب. (همان: ۲۰ / ۳۵)
۵. فروپاشی اجتماع مسلمین. (همان: ۱۶ / ۳۷)
۶. صدمه شخصیت. (همان: ۱۴، ۷۶)

به فرموده حضرت امام: «آنها کوشش کرده‌اند که شخصیت ما را از ما بگیرند و به جای شخصیت ایرانی و اسلامی یک شخصیت وابسته اروپایی شرقی و غربی به جایش بگذارند». (همان: ۷۶) در حالی که مشرق‌زمین بنیانگذار تمدن بوده و سابقه این تمدن به هفت هزار سال می‌رسد؛ تمدن شرق بر روی غرب تأثیر گذاشت و موجب شکل‌گیری تمدن مغرب‌زمین گردید. اما در برهه‌ای از تاریخ تمدن، غرب به سرعت از شرق پیشی گرفت. بنابراین کشورهای شرقی که کشورهای اسلامی نیز بخشی از آن هستند، عقب ماندند. حضرت امام علیه السلام می‌فرماید: «... شرق تمدن را صادر کرد به غرب، حالا ما به واسطه یک کارهای ناشایسته‌ای باید عقب افتاده باشیم و دستمان را طرف غرب دراز کنیم». (همان: ۱۰ / ۷۲)

حضرت امام علیه السلام در ادامه، این عقب‌ماندگی را ناشی از تفرقه و اختلاف می‌داند و می‌فرماید:

آمریکا و شوروی برای تضعیف اسلام و دولت‌های اسلامی مشغول فعالیت از قبیل تفرقه افکنی و ایجاد تشنجات داخلی به دست عمال مزدور یا فریب خورده و برانداختن جنگ بین کشورها و دیگر شیوه‌های استعماری هستند. (همان: ۱۸ / ۱۲۲)

... آنچه دو ابر قدرت جهان و قدرت‌های تابع این قدرت‌ها با هم اتفاق دارند - و هیچ

گاه از این اتفاق دست بردار نیستند - عقب نگه داشتن کشورهای جهان سوم، خصوصاً کشورهای پهناور و غنی اسلامی در ابعاد فرهنگی و اجتماعی اقتصادی و سیاسی و نظامی است ... (همان: ۱۹ / ۲۰۳)

به فرموده حضرت امام علیه السلام تنها اختلاف ابر قدرت‌ها، «اختلاف بر سر تقسیم طعمه‌ها و کشورهای جهان سوم است» (همان: ۲۰۳) و «به دست آوردن سلطه استعماری نو» (همان: ۲۰۳) در سر لوحه سیاست‌های آنها قرار دارد و برای رسیدن به اهداف خود، بهترین راه را در حمله به فرهنگ ملت‌ها دانسته و دانشگاه‌های آنها را به خدمت گرفته‌اند. پس رمز موفقیت ابر قدرت‌ها در ایجاد تفرقه است. (همان: ۴۶) با توجه به این نتایج زیان بار و خانمان برانداز تفرقه است که حضرت امام خمینی علیه السلام سران و دولت‌های اسلامی را به اتحاد و برادری فرا می‌خواند و می‌فرماید:

کراراً دولت‌های اسلامی را دعوت به اتحاد و برادری نموده‌ام در مقابل اجانب و ایادی آنها که می‌خواهند با ایجاد نفاق در بین مسلمین و دولت‌های اسلامی ممالک عزیز ما را در تحت اسارت و ذل استعمار نگهدارند و از مخازن معنوی و مادی آنها استفاده کنند. (همان: ۱ / ۱۲۹)

لوازم و امکانات وحدت

هر آرمان و هدفی لوازمی دارد که بدون آنها تحقق ناپذیر است. علاوه بر اینکه برای نیل به آرمان و اهداف بایستی امکانات مورد نیاز نیز فراهم شود تا آرمان و اهداف در حد آمال و آرزو باقی نمانده، بلکه به وسیله این امکانات انسان به اهداف خود و سر منزل مقصود برسد. اندیشه وحدت ملی و اسلامی امام خمینی علیه السلام و آرمان او نیز دارای لوازمی بود که امکانات تحقق آن باید فراهم می‌گردید، ضروری‌ترین مسئله در این رابطه عدالت است؛ زیرا عدالت لازمه توحید است و برای ایجاد وحدت اسلامی بایستی عدالت اسلامی به عنوان زمینه اصلی وحدت گسترش یابد. (همان: ۱۷ / ۷۷) استقلال و آزادی از دیگر لوازم وحدت است و حتی می‌توان گفت استقلال عملی کشورهای اسلامی از مهم‌ترین آنهاست. امام علیه السلام می‌فرماید: «... زیرا وقتی ما می‌توانیم در مقابل همه دنیا بایستیم ... که همه‌مان با هم باشیم». (همان: ۱۹ / ۱۹۴)

می‌دانیم که انسان‌ها، به طور فطری در فرقه‌های مختلف آفریده شده‌اند و دارای عقاید و سلیق گوناگون می‌باشند. مسلمانان نیز بر این اساس دارای عقاید و نظرات

متفاوتی می‌باشند که این اختلاف عقیده موجب تنش و درگیری‌های زیاد ما بین آنها شده است، اما از نظر حضرت امام علیه السلام اختلاف عقیده نباید مانع وحدت شود و می‌توان با داشتن عقاید متفاوت، وحدت نیز داشت. امام علیه السلام می‌فرماید: «عقاید مختلف اسباب اختلاف خارجی چرا بشود». (همان: ۲۰ / ۳۴)

بنابراین همه انسان‌ها و به تبع آن همه مسلمانان باید عقاید و سلیق شخصی، فرقه‌ای و نژادی خود را نادیده گرفته و با تأکید بر اصول مشترک انسانی و اسلامی خود، حول محور توحید، زمینه‌های پیاده شدن حاکمیت همه‌جانبه اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله فراهم گردد.

مبانی وحدت و تقریب عملی از منظر مقام معظم رهبری

مقام معظم رهبری، مبانی فلسفی وحدت را این‌گونه بیان فرموده است:

بنای توحید - که مبنای فکری و اعتقادی و اجتماعی و عملی ماست - در وحدت است ... در جامعه‌ای که بر مبنای شرک بنا شده باشد، طبقات انسان هم جدا و بیگانه از یکدیگر است. در جامعه توحیدی، که وقتی مبدأ و صاحب هستی و سلطان عالم وجود و حی و قیوم و قاهری که همه حرکات و پدیده‌های عالم، مرهون اراده و قدرت او می‌باشد، یکی است، انسان‌ها با یکدیگر خویشاوندند؛ چون به آن خدا وصلند، به یکجا متصلند و از یکجا مدد و کمک می‌گیرند. (بیانات در دیدار جمعی از دانشگاهیان و طلاب و اقشار مختلف مردم، (۱۳۶۸)

بنابراین، تقریب عملی، یعنی همکاری مسلمانان با یکدیگر، منهای احساس جدایی عقیدتی و فرقه‌ای. راهکارهای وحدت از دیدگاه مقام معظم رهبری عبارتند از:

۱. تشکیل جبهه متحد اسلامی

بدون تردید یکی از راه کارهای مهم در پیروزی بر مشکلات جهان اسلام و نیل به استقلال سیاسی، فرهنگی و اقتصادی، تشکیل جبهه متحد اسلامی است. مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در این باره می‌فرماید:

باید مسلمانان جهان با هم متحد شوند و با هم دشمنی نکنند [و] محور همه، کتاب خدا و سنت نبی اکرم و شریعت اسلام باشد. مسلمانان باید شالوده زندگی خود را بر اسلام و قرآن استوار نمایند تا در تمام ادوار زندگی موفق باشند. هر گاه در طول تاریخ، مسلمانان با هم متحد

بازخوانی گفتمان تقریب در اندیشه سیاسی امام خمینی رحمته الله علیه و مقام معظم رهبری ... □ ۱۶۳

بودند و یکپارچگی و وحدت کلمه داشتند و حول محور اسلام و قرآن عمل کردند، حیل‌های دشمنان تأثیری در کار آنها نداشته است و تمام توطئه‌های استکبار را خنثی کرده‌اند.

۲. جلوگیری از نشر آثار تفرقه انگیز

یکی از راهکارهای گسترش وحدت اسلامی در میان مسلمانان، جلوگیری از نشر آثار تفرقه انگیز در محیط اسلامی است. مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در این باره می‌فرماید:

یکی از کارهایی که باید انجام بگیرد، جلوگیری از نشر آثار تفرقه انگیز است؛ چه در محیط شیعی [و] چه در محیط سنی. الان برای ایجاد بغض و کینه، آثاری نوشته می‌شود و پول‌هایی هم خرج می‌شود. اگر بتوانیم، باید جلو اینها را بگیریم. برای من کتاب‌های متعددی از نقاط مختلف عالم می‌رسد که پیداست اصلاً سعی افرادی بر این بوده که این کتاب‌ها، برای ایجاد کینه و کدورت و بغض و نگرانی نوشته شود. (بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی مجمع تقریب مذاهب اسلامی، ۱۳۷۰)

۳. تقریب عملی

بدون شک تحقق موفقیت مسلمانان، در گرو انسجام و هم بستگی اجتماعی آنان است. اگر مسلمانان متفرق باشند، وعده‌های الهی و امدادهای غیبی نصیبشان نخواهد شد. بنابراین، امدادها و کمک‌های الهی در صورتی نصیب جوامع اسلامی می‌شود که امت اسلامی، تحت لوای قرآن و سنت نیکوی رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سیره پاک معصومان علیهم السلام، به وحدت عملی دست یابند. مقام معظم رهبری، در این زمینه چنین فرموده است:

تقریب عملی، یعنی همکاری مسلمین با یکدیگر، منهای احساس جدایی عقیدتی و فرقه‌ای. ما در میان خودمان و در جوامع دیگر به خصوص بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، مکرر این را دیده‌ایم که برادران شیعه و سنی کنار هم می‌نشینند و در مسایل علمی و سیاسی و مسایل مربوط به سرنوشت اسلام، طوری با هم تبادل نظر می‌کنند که اصلاً به یادشان نیست که این مذهبش چیست و آن مذهبش چیست؟ در بسیاری از معاشراتمان با اصحاب مذاهب مختلف این را دیده‌ایم. (همان)

وجود تفرقه و اختلاف، قوی‌ترین حاصل اقتدار اسلام، یعنی اخوت دینی و اتحاد بین‌الملل مسلمان را از میان می‌برد.

نقاط آسیب مسلمانان

۱. آسیب‌شناسی امام خمینی علیه السلام

حضرت امام خمینی علیه السلام پیوسته در راه شناخت آسیب‌های جوامع اسلامی و راه کارهای مبارزه با آن، هشدار می‌داد. ایشان یکی از آسیب‌های جدی مسلمانان را «اختلاف» می‌دانست و معتقد بود که این اختلاف‌ها، هم منشأ داخلی و هم منشأ خارجی دارد. آن حضرت در یکی از سخنان خود در این باره فرمود: «با انحراف اسلام از مسیر اصلی خود و غرض ورزی دشمنان داخلی و خارجی و وجود تفرقه و اختلاف، قوی‌ترین حاصل اقتدار اسلام، یعنی اخوت دینی و اتحاد بین‌الملل مسلمان، به تدریج از میان رفت».

۲. آسیب‌شناسی آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

یکی از آسیب‌های جدی جوامع اسلامی در شرایط فعلی، اختلاف‌های مذهبی است. مقام معظم رهبری، در این باره می‌فرماید:

حَقاً وضع مسلمین از لحاظ تضادها و اختلافات مذهبی، تأسف‌انگیز است. بسیاری از توانایی‌های علمی و فکری مسلمین در طول تاریخ، صرف تعارض با یکدیگر شده است ... تا آنجایی که من یادم می‌آید، درگیری‌ها و تعارضات و جنگ‌های مذهبی بین مسلمین، به وسیله قدرتمندان هدایت شده است.

از زمان بنی عباس تا زمان‌های بعد، همواره دست‌هایی، طرفداران عقاید مختلف اسلامی را به جان هم انداختند. اگر این دست‌ها نبود، آنها با هم سال‌ها در صلح و آرامش زندگی می‌کردند و هیچ مشکلی نداشتند. در زمان حاضر، برای این که مسلمین با هم متحد و متفق نباشند و علیه هم کار کنند، تلاش‌های مضاعفی انجام می‌گیرد. (بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی مجمع تقریب مذاهب اسلامی، ۱۳۷۰)

نتیجه

در شرایطی که غرب قابلیت‌های خود را در هدایت «انسان» در چارچوب رهاوردهای فرهنگی - اجتماعی از دست داده و عصر پایان «ایسم‌هایی» که هر یک در تلاش برای جستجو و تجویز نظام کمال مطلوب خود با آزمون و خطای بسیار به پایان خود نزدیک شده است و خلأ قانونمندی برای هدایت جامعه بشری به طور عام محسوس شده است، بسیاری از اندیشمندان غربی اذعان کرده‌اند که راه حل برون رفت از بحران‌های معنویت و چالش‌ها و بحران‌های اقتصادی، پیروی از قوانین اقتصادی و اخلاقی اسلام است. گرچه تنش و خشونت، امروز

میان برخی جناح‌های حاکم و گروه‌های دین‌گرا وجود دارد، اما این مبین ناتوانی دین در ارائه یک الگوی قانونمند برای راهبرد جامعه بشری نیست. از این رو با توجه به این قابلیت اسلام و خلأ حاکم بر جامعه بشری، شاید بزرگترین چالش مسلمانان برای قرن بیست و یکم، تبیین ساختارهای حیات‌بخش دین، برای جهانیان باشد که این امر محقق نخواهد شد جز در سایه یک عنصر اساسی و بنیادین که همانا «وحدت» جوامع اسلامی است.

از سوی دیگر اندیشه وحدت امام خمینی علیه السلام از مهم‌ترین و ناب‌ترین اندیشه‌های آرمانی معظم‌له محسوب می‌شود که این اندیشه یک نقطه عطف تاریخی در وحدت اسلامی به حساب می‌آید. آرمان وحدت امام علیه السلام از آنجا ناشی می‌شود که تفرقه در میان امت اسلامی نتایج ذلت باری به بار آورده که جبران آنها شاید هرگز امکان پذیر نباشد؛ زیرا اجانب بر مسلمین سیطره یافته و جوامع اسلامی تحت سلطه استعمار فرو پاشیده‌اند؛ مسلمانان شخصیت و شرافت انسانی خود را از دست داده و در همه ابعاد عقب مانده‌اند. با توجه به این شرایط است که حضرت امام علیه السلام ضرورت وحدت را شدیداً لمس و احساس می‌کند و برای اصلاح جامعه بشری قیام می‌نمایند تا با ایجاد همبستگی اسلامی، مسلمانان را به سر منزل پیروزی رهنمون گردد. خلف صالح ایشان، یعنی مقام معظم رهبری در طول سالیان زعامت خود، رهنمودها و تلاش‌های فراوانی را برای ایجاد وحدت بین مسلمانان و جلوگیری از تفرقه انجام داده‌اند که باید سرلوحه عمل مسلمانان قرار گیرد.

منابع و مآخذ

۱. قرآن کریم.
۲. معین، محمد، ۱۳۶۳، فرهنگ فارسی، تهران، امیرکبیر.
۳. امام خمینی، سیدروح‌الله، ۱۳۸۷، وصیت‌نامه سیاسی - الهی امام، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۴. _____، ۱۳۷۸، صحیفه نور، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۵. بیرو، آلن، ۱۳۷۰، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران، سازمان کیهان.

